

Nagy Gábor – Rajner Ágota

Művészeti oktatás, másképp

■ Meggyőződésünk, hogy a magyar oktatási rendszer megújításának egyik lehetséges útja, ha sokkal nagyobb hangsúlyt helyezünk a művészeti nevelésre. Ez elsősorban az irodalom, ének-zene, rajz és részben technika tárgyakat jelenti manapság; mindegyik tárgy a maga művészeti nézőpontját használja – anélkül, hogy valamikor is összehangolt képet kapna arról a diák, mi is az a művészet, mi a közös a különböző művészeti ágakban. Ráadásul, különösen az irodalom esetében, túlsúlyba kerül a történeti szempont – olyannyira, hogy az irodalom tantárgy keretében művészeti oktatásról már-már nem is beszélhetünk.

A szóba jöhető ellenérveket is figyelembe véve kívánunk vázlatot nyújtani arról, miként lehetne új alapokra helyezni a művészet oktatását az iskolákban. Előtte azonban:

Valamit a hazafiságról és erkölcsösségről

A NAT külön hangsúlyozza a hazafiságra és erkölcsösségre nevelés fontosságát. A hittan/erkölcsstan órákra vonatkozóan előrebocsátjuk: semmi szükség rájuk egy valóban jól működő oktatási rendszerben. Hazafiságot és erkölcsiséget ugyanis elsősorban művészeti alkotásokból lehet tanulni. (Hittant pedig egyházi keretek között.)

Jó esetben e két cél észrevétlenül meg is valósul az iskolában, hozzáértő és érzékeny pedagógusok közreműködésével. A hazafiság bizonyos összetevői bármely tantárgy keretében hangsúlyt kaphatnak (például híres, Nobel-díjas magyar természettudósok fizika-, kémiaórán). Az egyik legfőbb összetevőjéért, az egészséges nemzeti önismeretért elsősorban a történelem tantárgy felelős: ha a történelemoktatás elfogultság nélkül, a történelmi tényekhez ragaszkodva tárgyalja az európai és nemzeti sorskérdéseket és múltbéli eseményeket, akkor megalapozhat egy olyan egészséges hazafiságot, nemzettudatot, amely egyként vet számot a büszkeségre és felelősségtudatra készítető történelmi eseményekkel. Nem felsőbbrendűségi tudatot sugall, hanem szilárd nemzeti önértéket. (S ennek bizony része az is, amit Radnóti Miklós így fogalmazott meg: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép, / s tudjuk, miben vétkezünk, mikor, hol és miképp”.)

A történelem mellett hazafiságot és erkölcsösséget a művészeti tantárgyak keretében lehet leginkább tanulni, és közülük is elsősorban a magyarirodalom-órákon. Petőfi, Arany és mások költészete közvetlenül is kapcsolódik a hazafiságtudathoz; de távolabbról minden értékes magyar műalkotás, Csontváry Kosztká Tivadar vagy Liszt Ferenc, Ady Endre vagy Steindl Imre, Szokolay Sándor vagy Tandori Dezső műve hazafiságra nevel. Nem árt hangsúlyozni: hazafiságra és erkölcsösségre is csak jó művekkel lehet nevelni. Valóban értékes műalkotásokkal. A művészeti kánonok átírása nem lehet oktatásszervezési feladat. A művészeti kánonok – leegyszerűsítve a kérdést – hosszú évtizedek során, az egyes művészeti ágak szakértőinek kritikái, történetírói vitái során alakulnak ki. Adminisztratív úton reménytelen ezeken változtatni – nem is szabad. (Csak egyetlen példa ehhez: Wass Albert hazafias író, ám esztétikai érték tekintetében oly messze van kortársai legjobbjaitól, hogy aligha lehet helye a közoktatásban Kosztolányi, Móricz, Németh László, Sarkadi Imre vagy Márai Sándor mellett – pláne, hogy az utóbbi három jó eséllyel szóba se kerül gimnáziumban sem.)

Abban az iskolarendszerben, ahol erkölcsstant kell az órarendbe iktatni, valami nem stimmel a művészetek és elsősorban az irodalom tanításával. Hogy egy apa milyen áldozatot képes hozni a gyermekeiért, nem erkölcsstanórán kell megtanulni, hanem (jó esetben) először otthon, aztán a közoktatásban, például amikor Balzac *Goriot apóját* olvassák a gyerekek. Az élmény (olvasmányélmény) mindig hatásosabb, mint bármilyen tanári prédikáció (ágyazza be a tanár bármilyen kvázi-fikciós játékba; Balzac ehhez is jobban értett). Tetteink elkerülhetetlen következményeiről (is) szól Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése*. A nők szabadságjogáért (is) emel szót Flaubert *Bovarynéja*, Tolsztoj *Anna Kareninája* vagy Móricz *Az isten háta mögött* című regénye – nincs az a negyvenöt perces erkölcsstanóra, amely olyan mélyen és olyan hatásosan építené be a diákok tudatába az erkölcsi alapelveket, mint az irodalom.

Ezek persze egy művészeti ág járulékos hatásai – fontosabb ezeknél maga a mű, a művészeti alkotás törvényszerűségeinek, működésének, szerkezetének, hatásának elemzése, értelmezése.

És annak felismerése, hogy az egyes művészeti ágak között rendkívül szoros kapcsolat van. Hogy vannak bizonyos általános (a művészet anyagától függően eltérő, de rokon) művészeti fogalmak, eljárásmodok, eszközök. Hogy valamiképp minden művészeti tevékenységnek közös gyökere és részben hasonló törzse és lombozata van. Ezek felismerését a mai művészeti oktatás alig teszi lehetővé. Valami elvész az óvoda és az iskola között: a művészetek élményszerű, kategorizálás nélküli élvezése, befogadása, netán „létrehozása”. Ami az óvodában még a maga természetes egységében működik, az iskolába lépve hirtelen széttagolódik, darabjaira esik – és jó részt odalesz az élményszerűség, a részvétel is.

Hogyan lehetne ezt a szakadékot áthidalni? Másképp fogalmazva: hogyan lehetne megszerettetni a gyerekekkel – nem az egyes művészeteket csupán (kinek mihez van tehetsége alapon), hanem általában a művészeti gondolkodást, tevékenységet és befogadást?

Tézis

A közhiedelemmel ellentétben az irodalom tantárgy nem nyújt művészeti képzést. Legfeljebb olyat, mintha az énekórán úgy beszélénk folyamatosan zenei művekről, hogy a kottai alapismeretekig sem jutunk el, s ráadásul egyetlen hangot sem kellene kiénekelnünk, és soha kézbe nem vennénk egy furulyát, sőt egy triangulumot sem. A magyartanárok nem tudják, de legalábbis nem tudják *megtanítani* a verstant, a retorikát, a regényelméletet stb., többnyire csak elidegeníteni tudják a gyerekeket az irodalomtól – s így gyakran más művészetektől is. (A mai tankönyvekben máig az 1950-es évek eszközzemléletű, lukácsista gyökerű stilsztikájával gyötrik a diákokat.) Felező nyolcasban vagy akár hexameterben kezdetleges versikéket írni nem nehezebb, mint kotta alapján elénekelni egy dalt. Ezzel szemben ma már a fogalmazásírás is kezd kikopni a gyakorlatból (a fogalmazás, félreértés ne essék, nem művészi igényű műfaj megalkotását jelenti!), miközben Csokonaiék idejében sem leírhatatlan és kibírhatatlan feladatot jelentett az ilyesmi, hanem önfeledt szórakozást. Mint eljátszogatni egy gitár húrjain.

Még egyszer: a mai irodalomtanítás egyedül arra alkalmas, hogy az összes művészet – és, fájdalom, az anyanyelv – iránt ellenszenvet és félelmet keltsen. Vissza kell jutni a térdét csapkodó kisgyermek alkotó öröméhez, ahhoz a velünk született élményhez, amit a művészetek adni tudnak. A gyerekek kezébe kell adni a művészetek anyagát.

(Kiegészítés: az olyan szórakoztató olvasmányok, mint a *Harry Potter* és hasonlórú társai irodalomként oktatása egyenlő azzal, mintha értékes mű- és népdalok helyett a *Csipkés kombinét* tanítanánk. A kötelező olvasmányok, pláne a „régiek” kiiktatása, csak mert egyik-másik „nehéz”, „érthetetlen”, olyan, mintha matematikából hetedik osztályban visszatérnénk az egyszeregyhez, mert a függvények tana túlságosan nehéz. Boci-boci tarka...)

1. lépés: „művészeti labor”

A „kiút” kezdete: minden általános iskolában művészeti tantermek létrehozása. Természetesnek vesszük, hogy a legtöbb iskolában van fizika- és kémialabor. Meg azt is, hogy nincs külön szaktanterem a művészetek oktatására.

Örvendetes, hogy az iskolák, kormányzati döntés értelmében, zongorákat kapnak. Kíváncsi vagyok, ezek közül hány iskolában engedik majd oda a gyerekeket, hogy leüssenek néhány hangot, vagy esetleg a fedélre rozsdásodik a lakat. Éppen ezért el kellene érni, hogy idővel az összes általános iskola művészeti tanterme legyen felszerelve egyszerűbb és olcsóbb (minden gyerek által kézbe vehető) hangszerekkel, természetesen szintén központi költségvetésből. Ritmus-hangszerek, furulyák, gitár, hegedű stb. A gyerekek is hozhatnak ide „hangszert”: akár egy üres gyufás skatulyát néhány kis kavicsal. S mivel művészeti tanteremről van szó, fel kell szerelni ezeket rajzeszközökkel, zenelejátszó eszközzel, akár egyszerűbb kézműves munkák elkészítésére alkalmas eszközökkel, verses minikönyvtárral stb.

A cél: a gyerekek maguk alkothassanak, játékosan, kedvükre!

Ahol lehetséges, kisebb pódiumot is érdemes építeni, hogy például néptánc- és színházi produkciók is létrehozhatók, bemutathatók legyenek. Természetesen, elsősorban a filmművészetre gondolva, a teremben szükség van számítógépre és kivetítőre is.

Ellenérv: a legtöbb iskolában nincs erre hely.

Kontra: fokozatosan kell eljutni a teljességig. Ahol van erre alkalmas terem, azok az iskolák azonnal pályázhatnak az átalakításra. Ahol nincs, kormányzati segítséggel kell létrehozni (ez volna az oktatási stratégia „stadionépítési” szakasza). Néhány év, egy évtized alatt megközelíthető a cél, hogy minden iskolának legyen ilyen terme.

2. lépés: a művészet tankönyve

Alapfokú művészetelméleti tankönyvek megalkotása. Nincsenek ilyenek, az esztétika tárgyú művek alkalmatlanok erre.

Mit tartalmazzon a tankönyv? Olyan fejezeteket, amelyek a különböző művészeti ágak közötti kapcsolatokat vizsgálják meg. Egy ilyen tankönyv első fejezete lehetne a *ritmus*. Milyen kapcsolatok vannak a különböző művészetek ritmusel-

vei között? Egy példa: a népdalok alapvetően ereszkedő ritmuselve a népdalszövegekben is kimutatható: nem 6/8-os, hanem 8/6-os a gyakori sortagolás. Másik: az aranymetszés elve egyes irodalmi alkotásokban s párhuzamosan a festészetben, építészetben, sőt a zenében is! Egy másik fejezet: *perspektíva* vagy *nézőpont*. Hogy ez mit jelent a regényben vagy egy festmény esetében, harangoznak erről valamit irodalomórán, rajzórán. És a zenében? Gondoljunk például arra, hogy Mahler *I. szimfóniájának* egyik részletét, a népi mulatság „jelenetét” – sok karmesterrel ellentétben – Bernstein úgy építette fel, hogy a kívülállást, a kívülről figyelést hangsúlyozza az ironikus megközelítéssel. Vagy: *dinamika*. Arról talán az iskolaidő végére van némi fogalma a diákoknak, hogy mi a crescendo-decrescendo, de gondolnak-e arra valaha, hogy *A kőszívű ember fiaiban* a farkasjelenet vagy a csatajelenet ugyanúgy a crescendo elve szerint épül fel? A sokszor „unalmasnak” bélyegzett leírások meg gyakran épp a dinamikai váltást előkészítő „decrescendo” jelenetek. Vagy: bármely retorikai alakzat, például *ellentét*. Talán rajzórán hallanak a színelmélet kapcsán ilyesmiről, kevésbé kézenfekvő azonban, hogy egy épület vagy zenemű esetében felismerjék és meghatározzák a szerepét és jelentését. Vagy *jellemrajz*: irodalom kapcsán sokat hallanak erről, az talán kevés eséllyel kerül szóba, hogy a zenében, például Liszt *Faust-szimfóniájában* milyen zenei eszközök hozzák létre a „drei Charakterbilder”-t. S ugyanígy a festészetben, hogyan éri el például színkezeléssel, árnyékolással stb. a festő, hogy láthatóvá tegye egy emberi alak karakterét.

Nem soroljuk tovább, végtelen lehetőségek rejlenek ebben a módszerben. Csak annyit még: a színház- és a filmművészet részben összművészeti ág, megértésük eleve összművészeti gondolkodást igényel!

Ellenérv: nincsenek ilyen tankönyvek, s ki lesz az a hozzáértő, aki megírja őket?!

Kontra: olyan művészek együttműködésével jöhetne létre egy ilyen tankönyv, akik jártasak több művészeti ágban is (csak az MMA-ban több ilyen alkotó van, például Orosz István, Szemadám György, Jankovics Marcell, a Művészetelméleti Tagozat tagjai közül bizonyára többen is). Nem azt állítjuk, hogy nekik kellene megírni, de az egyes fejezetek kontrollálásához és összehangolásához a tankönyvírók mellett valódi művészekre van szükség.

Újabb ellenérv: ez magas szintű művészetelméleti ismereteket igényel a diákoktól.

Kontra: nem! Nem a bonyolult elméleti fogalmak biflázásáról van szó, hanem a gyerekek életkorához igazított egyszerű magyarázatról és *példatár*ról. Az elméleti ismeretek gyakorlati elsajátításáról, kipróbálásáról.

3. lépés: a tanítók és tanárok művészetelméleti képzése

A mai tanító- és tanárképzés gyakorlatilag alkalmatlan arra, hogy ilyen szemléletű, a művészeteket egységként is kezelni tudó oktatók kerüljenek a pályára. Ezen változtatni kell.

Először kellene a tankönyvek, utána a tanfolyami képzések, hogy aztán néhány év alatt ez a tanítóképzés kötelező tantárgya legyen. Eleinte a tanfolyamra vállalkozó tanítók kiemelt bérezése szükséges hozzá.

Legfőbb ellenérv: ez a munkaerőpiacon hasznosíthatatlan tudás, az informatikai és egyéb innováció korában egyenesen felesleges.

Kontra: valóban, ám ha ez az elsődleges szempont, embernek lenni is felesleges. Valódi művészi élmény nélkül nincs emberi létezés, csak termelés, vegetálás. Ráadásul ezek az ismeretek a közhiedelemmel ellentétben sokkal szorosabb rokonságban vannak a reáltudományok világával, összességében azzal a képességgel, hogy a gyermek önkifejező, önmagát érvényesíteni tudó felnőtté, a közösség alkotó részévé váljon.

Legsúlyosabb ellenérv: a diákok túlterheltek, ez nem fér már be az óraszámba.

Kontra: alsó tagozatban heti egy ilyen óra is hatékony, ráadásul felüldülés a gyerekek számára. A rajz-, irodalom- (fogalmazás- stb.), ének-zene órák továbbra is működőnének önállóan is. A technika tantárgy azonban elfelejthető: kézműves, barkácsoló tevékenységet a művészeti órán is lehet végezni, amúgy a technika tantárgy jelentős részét átvette az informatika. Az erkölcsstan/hittan órák rovására is be lehet építeni a képzésbe – mint hangsúlyoztuk, az erkölcsi tudás implicite, észrevétlen épül be az emberi tudatba, elsősorban a művészetek révén.

Megjegyzés: nem tekintettük át a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat – tegyék meg azok, akik bírálni vagy megvalósítani szeretnék ezt az elképzelést. Azt azonban érdemes az eddigiekhez hozzáfűzni, hogy több nyugati oktatási rendszerben a nálunk művelődési házként ismert intézmény az iskolák részeként működik. Nem volna ördögtől való, ha a diákok idővel a művelődés teljességét megtalálnák az iskolában – a művészeti termek ehhez az első lépést jelentenék.

Ez a koncepció legkorábban tíz-tizenöt év alatt válhat minden térség minden iskolása számára elérhetővé. Ezt a tíz-tizenöt évet azonban *ma* kell elkezdenünk, különben az eredményét unokáink sem fogják látni.

Meggyőződésünk, hogy ilyen alapfokú – és felmenő rendszerben továbbvitt – művészeti képzés nélkül az oktatás és az iskola továbbra is megmarad nyűgnek és börtönnek a gyerekek számára.